

KÖY ENSTİTÜLERİ
-BİR MASALIN TAHLİLİ-

Cezmi Bayram

YAYIN NU: 1523

KÜLTÜR SERİSİ: 881

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-934-6

www.otuken.com.tr

otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ANA BASIN YAYIN GIDA İNŞ.SAN.VE.TİC.A.Ş

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. 2622 Sk. Güven İş

Merkezi No:6/13, Bağcılar / İstanbul

Sertifika Numarası: 20699 Tel: (0212) 446 05 99

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.

Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

CEZMİ BAYRAM 1946 yılında Ordu'nun Perşembe ilçesinin Yumrutaş köyünde doğdu. 1968'de Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Bölümü ile Ankara Yüksek Öğretmen Okulu'ndan mezun oldu. 1977-1978 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Stanford Üniversitesi'nde çalıştı. Daha sonra bu üniversiteden ayrılarak 1981-1986 yılları arasında Yayın Dağıtım Şirketi Anda'nın genel müdürlüğünü yaptı. 1987 yılında Özel Tercüman Okulları'nın kurucu temsilciliği ve genel müdürlüğü görevine getirildi. 2002 yılında bu görevinden ayrılarak Bahçeşehir Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu müdürlüğüne getirildi. Bir dönem de aynı üniversitede araştırma merkezleri koordinatörlüğü yaptı. 2010 yılında bu üniversiteden de emekli oldu.

Öte yandan öğrencilik döneminde Sabah gazetesinde Polis-Adliye, Başbakanlık ve Meclis muhabirliği yaptı. Üniversite son sınıfta iken aylık *Ocak Dergisi*'ni çıkardı. Bir dönem haftalık olarak yayın yapan *Devlet Gazetesi*'ni yönetti ve yazılar yazdı. Ayrıca *Hergün Gazetesi*'nde de başyazarlık yaptı.

1973-1977 yılları arasında Ülkü-Bir Ülkücü Öğretmenler ve Öğretim Üyeleri Derneği genel başkan yardımcılığı, 1969-1975 yılları arası Türk Ocakları Ankara Şube başkanlığı yaptı.

Cezmi Bayram 1986 yılından bu yana İstanbul Türk Ocağı Şubesi başkanlığı görevinde bulunmaktadır. Aynı zamanda Türk Kültürüne Hizmet Vakfı yönetim kurulu üyesidir.

ESERLERİ

- Garplılaşmadan Ne Anlıyoruz?
- Milliyetçi İktidara Doğru
- Millî Eğitimde Haçlı Seferleri (2 Cilt)
- Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Seyri ve Yeni Hedefler

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	11
GİRİŞ	15

BİRİNCİ BÖLÜM KÖY ENSTİTÜLERİ

Öğretmen Yetiştirme	25
Türk Köylüsü, Aydınının Gündeminde	26
Cumhuriyet'in Devraldığı Miras	29
Öğretmen Yetiştirmede Yeni Arayışlar	32
Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü	57
Tartışılan Köy Enstitüleri Dönemi.....	60
Köy Öğretmeninin Özellik ve Yetkileri	63
Köylülerin Sorumlulukları.....	71
Uygulamadaki Aksaklıklar	74
Çok Partili Dönem.....	79
Truman Doktrini-Marshall Planı	95
Köy Enstitülerinde İslah Çalışmaları Başlıyor	100
Demokrat Parti Dönemi	108
Bir Masalın Tahlili	116
Sözün Hülâsası	135

İKİNCİ BÖLÜM
EDEBİYATTA KÖY ENSTİTÜSÜ
VEYA
KÖY KALKINMASI

Giriş.....	139
Bozkırdaki Çekirdek	141
Toprak Uyanırsa	150
Sonuç Yerine.....	160
Kaynakça	167

ÖN SÖZ

Köy Enstitüleri, eğitim tarihimizde çok kısa bir zaman faaliyet göstermiştir. Islahına karar verildiği 1947'den günümüze kadar hem Türkiye'nin hem de dünyanın vaziyetinde büyük değişiklikler olmuştur. Türkiye'de, en azından, köy-şehir-kasaba nüfus dengesi tamamen tersine dönmüştür. Artık okutulacak köy çocuğu da kalmamıştır. Dünya'da ise, hem Sovyet Bloku çökmüş hem de bilgiyi, yüksek teknolojiyi temin edecek eğitim anlayışı, bütün dünyaya hâkim hâle gelmiştir. Hattâ bazı meslek erbabının yetiştirilmesi ve onlara kazandırılması gereken özellikler farklılaşmıştır. Artık, değil köy için insan yetiştirmek, ülke şartlarına göre dahi eğitim yapmak hedef değildir. Yarış dünya ölçüsündedir. Buna rağmen hâlâ, köy çocuğunu köyden alıp köy şartlarında yetiştirerek yine 20 yıl köyde yaşamaya mahkûm eden bir anlayışın methiyesi yapılabilmektedir. Daha önemlisi, devrinin şartları içinde dahi uygulanmasının birçok sıkıntılara sebep olduğu görüldüğü hâlde, büyük ve başarılı bir eğitim hamlesinin iç ve dış çıkar çevreleri tarafından baltalandığı düşüncesi ilmî bir hakikat gibi tekrar edilmektedir.

Başka hiçbir eğitim kurumu, bin yıl var olan medreseler dahil, bu ölçüde ve değişen şartlara rağmen, ısrarla gündemde tutulmamış ve tartışma konusu yapılmamıştır. Çünkü, diğer bütün öğretim müesseseleri ilim, akıl ve ahlâk ölçüleri içinde ele alınmakta; müspet ve menfi tarafları, üstünlükleri ve zaafı ile tahlil edilmektedir. Halbuki, köy enstitüleri ise bir aşk, bir sevda meselesi gibi, taraftarlarınca mütalaa edilmekte, dolayısıyla burada akıl, ilim gibi ölçüler dikkatten uzak tutulmaktadır. O hâlde, bunun sebebi sadece faydalı bir kurumun ortadan kaldırılmasına duyulan tepki olamaz.

Geniş kitleler, meseleye kapanmış gitmiş gibi bakarak ilgisiz kalsa da bu, konunun her 17 Nisan'da, yılda en az bir defa hatırlatılmasına engel teşkil etmemektedir. Aksine, bu tarz ilgisizlik; ileri sürülen görüşlerin, yapılan methiyelerin bu okullar hakkında hiç bilgisi olmayanların bir bölümü tarafından doğru kabul edilmesine, gerçekten de bir cinayet işlendiğine inanmalarına sebep olmaktadır. Hatta Köy Enstitüsü sistemine son verilip aynı yerde okullar öğretmen yetiştirmeye devam ettiği için, bu mekân beraberliği, mezunların karıştırılması neticesini doğurmaktadır. Bu hâl ise, Enstitü sonrası çıkan öğretmenlerin başarı ve üstünlüklerinin de bu okullar lehine değerlendirilmesini sağlamaktadır. Halbuki, enstitüler 1947 yılından sonra mezun vermemiştir.

Köy enstitülerinde devrin yetkilileri tarafından yapılmak istenen köylünün eğitilmesidir. Ancak bir de, bu kurumların bazı yönetici ve öğretmenlerinin de bunu bir fırsat ve imkân olarak değerlendirip yaptıkları veya yapmaya çalıştıkları vardır. Bu, yetkilerin arzuları ile aynı değildir. Onlar bunu, toplumun bütün millî, manevî değerlerini tahrip etmenin ve rejimi değiştirmenin zemini olarak görmüşlerdir.

İşte, enstitü uygulamasını ve anlayışını doğru bulmayanlar tarafından, -burada yapılan ve yapılmak istenenlerin farkında olduklarından dolayı- ıslahının zaruretine inanılarak, başlangıçtaki, köylünün eğitilmesi hedefinden sapmamak şartıyla gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bu sebeple de, içinde birçok enstitü mezununun da olduğu geniş kitle; yapılanları memnuniyetle karşılamışlar, meseleyi hallolmuş saymışlar ve konuyu ilgi alanlarından çıkarmışlardır. Islahatın başladığı 1947'den tamamlandığı 1954 yılına kadar, ne yapılanlara muhalefet eden ve ne de enstitü sistemini savunan -kurucuları da dahil- kimse çıkmamıştır. Bu yüzden de, sonradan yapılan enstitüleri metheden yayınlar ve düzeltmeye çalışanlara karşı isnad edilen suçlar karşısında bile, savunma sadedinde çok şey yapmamışlardır. Onların bu ilgisizlikleri, yani meselenin doğ-

rusunu ortaya koyma konusundaki ihmallerinin; yapılan tek taraflı yoğun propaganda karşısında, bazı kimselerin, “acaba gerçekten bir yanlışlık mı oldu” hissine ve neticede de hafif de olsa, bir suçluluk duygusuna kapılmalarına sebep olduğunu gördüm. Dolayısıyla konuya, tamamen ilgisiz kalmanın doğru olmadığı kanaatine vardım. Bu sebeple, bu mesele- nin aslını, gelişme seyrini, neyin, hangi niyet ve gerekçelerle yapıldığını ortaya koymak gerektiğine inandım. Bunun için lazım olacak belge ve bilgileri topladım. Ancak, Türk Oca- ğı’ndaki çalışmalarımın yoğunluğu, bunları değerlendirmeme imkân vermemişti. Dünyayı saran salgın bizi eve hapsedince, bu hâlin getirdiği sıkıntıyı da biraz hafifletir düşüncesiyle niye- timi kuvveden fiile çıkarmaya karar verdim.

Kitap iki bölümden oluşacaktı. Birinci bölümde, mesele olabildiğince objektif olarak ele alınacak, tamamen belgelere dayalı olarak hâdise ortaya konacak ve şahsî değerlendirmelerimi de sonunda ifade edecektim. İleriki sayfalar okundu- ğunda bu kararıma büyük ölçüde riayet ettiğim görülecektir.

İkinci bölümde ise, iki edebiyat ve fikir adamının, Kemal Tahir ve Şevket Süreyya Aydemir’in eserlerinden hareketle, onların bu mevzudaki görüşlerini özetleyecektim. Bunlar, en azından ömürlerinin bir bölümünde, bu okulları Sovyet siste- mini Türkiye’ye getirmenin imkân ve yolu olarak gören köy enstitüleri yöneticileri ile fikir ve ideoloji beraberliğinde olan- lardı. Dolayısıyla, bunların tenkitlerini, enstitücülerin ideolo- jik bakımdan karşı oldukları çevrelerle aynı kefeye koymak mümkün değildi. Fakat, o bölüm okuduğunda görülecektir ki, köy enstitülerini ıslah edenlerin gerekçeleri ile bunların gö- rüşleri hemen hemen aynıdır. Demek ki enstitü sistemine son verenlerin hareket noktası ideolojik değildir. Fakat, savunun- ların gayesi tamamen ideolojiktir.

Bu fikir adamlarının, enstitüleri ıslah edenlerle aynı husus- lara itiraz etmeleri, onların, bu siyasilere ve eğitimcilerle fikir beraberliği içinde olduğunu göstermez. Ancak, karar ve uy-

gulamalarda; akıl, ilim ölçüleri ve memleket gerçekleri ile halkın talep, arzu ve şikâyetlerinin esas alındığını ortaya koyar.

Kitabın, enstitü sevdalılarının seslerini kesmelerine veya gündün güne, fikrî zemin bakımından tamamen alâkasız kimselerin onlara katılmasını engellemeye yardımcı olacağı hayalinde değilim. Ama, hiç olmazsa “biz bunlardan haberdar değildik” mazeretine son vereceğini ümit etmek ve beklemek isterim.

Yalnız, altmış yıldır Türk fikir hayatını takip eden biri olarak, münevver olamayan okumuşların ilme, ilim zihniyetine bigâneliğinin de farkındayım.

Her şeye rağmen Allah'tan ümit kesilmez. Yine de doğruları bilmek ve öğrenmek isteyenler vardır.

Dışarıya çıkmamın yasak olduğu bu günlerde bazı belge ve kitapların temininde yardımlarını gördüğüm kızım Dr. Aybige Bayram'a, Ocağımızın değerli mensupları Dr. Filiz Ferhatoğlu ve Araştırma Görevlisi Umut Dere'ye, ABD Büyükelçiliği belgesine dikkatimi çeken Prof. Dr. Mehmet Akif Okur'a teşekkür ediyorum. Esas teşekkürüm ise kitabı okuyucu ile buluşturan Ötüken Neşriyat'ın idareci ve mensuplarıdır.

Cezmi Bayram

26 Nisan 2020

GİRİŞ

Eğitim tarihimizde on yıl civarında bir zaman işgal etmesine ve Türkiye'nin şartlarının o zamandan bu yana çok değişmesine, köylü-şehirli, okur-yazar nispetlerinin büyük ölçüde farklılaşmasına ve şehirlik ve öğretim seviyesi lehine gelişmesine rağmen bu ölçüde tartışılan bir eğitim kurumu olmamıştır. Artık mezunlarının çoğunun hayatta olmaması ve meseleyi doğru dürüst bilenlerin de sayısının çok az olması hâli bile, meselenin zamanlı zamansız gündeme gelmesine engel sayılmamaktadır. Hatta bazı kimselerin, ara sıra, işin esasını bilseler ve zihniyet itibariyle konuya hiç de müspet yaklaşmayacak olsalar bile, eğitim meselelerini ne kadar iyi bildiklerini göstermek bakımından, "Köy Enstitüleri kapanmasaydı, şimdi çok farklı noktalarda olurduk, bütün meselelerimiz halledildi" şeklindeki feryatlarına şahit olmaktadır. Zannedersiniz ki, bu okullar yüksek seviyede ilmî araştırmacı yetiştiriyor, ileri teknolojiyi üretiyor, çeşitli sahalarda beratlar alarak ülke sanayisini, tarımını, kısaca iktisâdiyatımızı çok ileri noktalara götürüyordu.

Daha başından itibaren milliyetçi camianın, eğitim anlayışı ve daha çok ideolojik eğilimleri sebebiyle, bu okullar vasıtasıyla bazı yönetici ve öğretmenler tarafından varılmak istenen hedefe karşı olduğunu bilmeyen ve fakat bugün kendilerini milliyetçi camia içinde sayanların bile, eğitim konusunda fikir serdetmek lüzumu hissettiklerinde, bu okullar kapatıldığı için hayıflanmalarını cehalet dışında ne ile izah edebiliriz?

Kendisi eğitim alanında ilim adamı olmasına ve fikren de milliyetçi sayılmasına rağmen, Millî Eğitim Bakanı Ziya Selçuk'un göreve başlayışının hemen akabinde, konuyu Köy Enstitülerine getirmesi ve hayıflanması ve kapatılışın

büyük kayıp olduğunu ifade etmesinin mânâsını anlamak mümkün müdür?

Bu Köy Enstitüsü hasretinin temelinde, Türkiye'deki solcuların, 1955'in 17 Nisanından bu yana, Kerbelâ Şehitlerini anarcasına, bu okulları gündeme getirmesine, bir mâtem havası içinde mersiyeler yazıp söylemelerine şahidiz. Gerçekten de, solcular eğitimde ve memleketteki millî-mânevî istikâmetteki gelişmelere doğrudan muhalefet yerine bu okullar üzerinden düşüncelerini açıklamayı ve propagandalarını yapmayı zararsız bir yol olarak görmüşlerdir ve bunu ısrarla, hattâ Türkiye şartları hayli değiştiği hâlde, günümüzde de devam ettirmektedirler.

Türkiye'nin eğitimde modernleşmesi Tanzimat sonrasında başlar. Başlangıçta, Batı kurumları -özellikle Fransız ve Alman okulları- örnek alınmıştır. Rüştîyeler, idadiler, çeşitli meslek ve sanat okulları, darülfünun bu cümledendir. Yeni açılan okullar içinde, önceden örneği olmayan Tıp mektepleri ve askerî okullar en başarılılarıdır. Cumhuriyet Dönemi'nde, yeni ve Batı'dan farklı olarak Köy Enstitüleri, ilâhiyat fakülteleri (Yüksek İslâm Enstitülerini de bu cümleden sayabiliriz), imam hatip okulları ve Yüksek Öğretmen Okullarının 1957'den sonra açılanları yerli kurumlar olarak zikredilebilir.

Yüksek Öğretmen Okulları, devrin Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin ilkokul öğretmenini üniversite profesörü yapma düşüncesinin mahsulü olarak açılmışlardır. Yatılı olmaları sebebiyle, ilköğretmen okullarında çok sayıda zeki öğrenci öğrenim görmekteydi. Bunlar ancak, ya daha sonra dışarıdan lise mezunu olmak suretiyle üniversitelere veya ekseriyetle ortaokul öğretmeni yetiştirmek üzere açılan Eğitim Enstitülerinin fen-matematik, Türkçe-sosyal bilgiler bölümleri ile müzik, resim, beden eğitimi ve pedagoji bölümlerine gidebiliyorlardı. Tevfik İleri'nin çözümü basitti: Öğretmen okullarının son sınıfına geçen başarılı

öğrenciler bir yıl Yüksek Öğretmen Okullarının hazırlık sınıflarında (liselerin fen ve edebiyat dallarında) okuyacaklar. Böylece lise mezunu olacaklar ve üniversitelerin fen ve edebiyat fakültelerinin bölümlerine girecekler. Bu okullar da tamamen yatılıdır. Başlangıçta Ankara’da açılan ve başarısı görüldükçe İstanbul ve İzmir’de de açılan bu okulların mezunları arasında -Tevfik İleri’nin rüyasına uygun şekilde- birçok ilim adamı yetişmiştir. Hattâ denebilir ki, bir dönem üniversitelerin fen ve edebiyat fakültelerinin asistanlarının, sonraki yıllarda da öğretim üyelerinin tamamına yakını bu okul mezunlarından ibarettir.

1975’ten sonra öğretmen okulları iki yıllık eğitim enstitüleri hâline dönüşünce, okulların öğrenci kaynağı kurdu, birkaç yıl da fen ve edebiyat fakültelerini kazananlar arasından öğrenci seçilerek devam etti. Nihayetinde, öteden beri Bakanlık bünyesindeki “enstitülü-fakülteli” çekişmesinin kurbanı olarak, kendisi de bir eğitim enstitüsü mezunu olan Mustafa Üstündağ tarafından kapatıldı. O zamana kadar liselerdeki kaliteli eğitim ve öğretim bu okul mezunları tarafından başarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu okulların kapanması, bugünkü zaafı ve kalitesizliği doğurmuştur, desek abartmış olmayız. Kapatılan solcu olunca, okulların son dönem mezunlarının da ekseriyetle solcu olmaması, böyle durumlarda gürültü koparmakta mâhir olan çevrelerin sessiz kalmasını sağladı. Eğitimde geleneği olan kurumların önemi idrak edilmediği için de bu tecrübe heba edildi.

İlâhiyat fakülteleri, önceki medrese örneğinden farklı, Cumhuriyet’e mahsus bir kurum olarak planlanmış, programı ona göre tespit edilmiştir ve hâlen devam etmektedir. Özellikle İslâm enstitüleri başlangıçta, yine yatılılık sebebiyle devam mecburiyetinin olduğu imam hatip okullarından zeki öğrenciler alması dolayısıyla çok başarılı mezunlar verdiler. Sadece dinî ilimlerde değil, tarih, sos-

yoloji, felsefe gibi alanlarda da üniversitelerimizin seçkin kadroları bu okul mezunlarıdır. Bugün, farklı saiklerle sayı ve kontenjanları artırılan bu kurumların kalite düşüklüğü diğer bir bahistir.

İmam hatip okulları da, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun âmir hükmü olmasına rağmen, öğrenci yokluğu bahanesiyle 1931'de kapatılmış, fakat çok partili hayata geçince halkın taleplerine cevap verme zarureti sebebiyle 1947 CHP Kurultayı'nda tekrar açılması kararlaştırılmıştır. Ancak, başlangıçta kurslar hâlinde faaliyete başlanmış, çeşitli sebeplerle başarılı olunamamıştır. Nihayet 1952 yılında, yine tamamen orijinal, ne bizim geçmişimizdeki medreselere ve ne de başka İslâm ülkelerindeki emsali kurumlara benzemeyen tarzdaki bu okullar, yepyeni bir müfredatla, bir Cumhuriyet kurumu olarak öğretime başlamışlardır. Bakan, yine Tevfik İleri'dir. Bu okullar halkın desteğini de alarak, zamanla sayıları artarak öğretime devam etmektedirler. Bugünkü hâl ve bu okullara bakış, yine başka bir bahistir.

Köy Enstitüleri ise, ileriki sayfalarda genişçe izah edileceği gibi 1940'lı yıllarda açılmış ve kapanmıştır, daha doğrusu ıslah edilmiştir. Kapanışı ile imam hatip okullarının açılış çalışmalarının aynı yıllara denk düşmesi, daha sonraki zamanlarda muhtelif komplo teorilerinin üretilmesine ve dillendirilmesine vesile olmuştur. Bu iki okulu birbirinin alternatifi gibi gösterip, enstitüleri Kemalizm'in kalesi, imam hatipleri de irticanın kaynağı addetmek birçok çevrede kabul gören bir anlayıştır. Halbuki, enstitüler kurum olarak kapatılmamış, isim değişikliği yapılarak ve esas fonksiyonuna uygun olarak müfredat düzenlemesi ile faaliyetlerine devam etmiştir. İmam hatipler ise, gayrimüslimlerin esasen sahip olduğu bir hakkın Müslümanlara da tanınması sonucunda ve Tevhid-i Tedrisat gibi bir

inkılâp kanununun icabı olarak, halkın ihtiyacına cevap vermek üzere kurulmuştur.

Bu konuda yorumlar o kadar ileri gitmiştir ki, özellikle sol çevreler tarafından İkinci Cihan Harbi sonunda teşekkül eden iki kutuplu dünyada, emperyalistlerin Türkiye'yi kendi yanlarına çekme siyasetinin, yeşil kuşak projesinin bir neticesi gibi değerlendirilmiştir. Bu görüş çok tekrarlandığı için, solcu olmayan bazı kimseler tarafından da benimsenmiş ve mal bulmuş mağribi gibi kullanılmıştır. Halbuki, Köy Enstitüleri hakkında alınan kararlar tamamen dahili sebeplerledir. Esasen ilerideki sayfalarda bunun geniş izahı yapılacağından, burada daha fazla teferruata girmeye gerek yoktur.

BİRİNCİ BÖLÜM
KÖY ENSTİTÜLERİ

Eğitim faaliyeti, insanlığın ilk dönemlerine kadar gider. Başlangıçta, basit ihtiyaçların giderilmesinin öğretilmesi yeterdi. Zaman içinde, insan ihtiyaçlarının çeşitlenmesi, bilginin artması, nüfusun çoğalmasıyla birlikte insanlar arası münasebetlerin ticaret ve benzeri şekilde çeşitlenmesi eğitime dahil olan konuları da çeşitlendirdi ve zenginleştirdi. Basit av silâhlarının öğrenilmesi artık yetmezdi. Kabileler arası savaş silahlarının imali ve kullanılması da, ziraat, üretim ve sürekli yeni keşifler eğitimin daha sistemli şekilde ele alınmasını gerektirdi. Dinler ve onların kişinin kendisine, insanların birbirlerine ve Tanrışına karşı mükellefiyetlerinin de bilinmesi eğitimin alanını genişletti. Artık eğitim, belli müesseseler vasıtasıyla ve sistemli bir şekilde, müfredatı ve usulü tayin edilerek yapılması gereken bir faaliyetti. Her toplum veya medeniyet, kendine göre eğitim müesseseleri geliştirdi.

Türklerde de İslâm öncesi ve sonrası, savaş taktikleri, ziraat ve sair meslekler geleneksel olarak öğretildi. Selçuklulardan itibaren medreseler devletin ve toplumun çeşitli alanlardaki ihtiyacını karşıladı. Osmanlı buna, devlet idaresi için eleman yetiştirmek üzere Enderun'ı ilâve etti. Ordunun iki kanadı olan kapıkulları (yeniçeriler) ve tımarlı sipahiler de ananeye uygun şekilde harbe hazırlanmaya devam ettiler.

Ancak dünya değişmiş, Sanayi Devrimi ile birlikte yeni silâhlar geliştirilmiş ve bunun neticesinde mağlubiyetler başlayanca, Osmanlı Devleti de askerlikten idareye, tababatten hukuka birçoğ yenilik yapma ihtiyacı hissetti. Bu

yenileşme eğitim hayatında da kendini gösterdi. Medreselerin yeni meslekleri yetiştirmedeki yetersizliği göz önüne alınarak, onun ıslahı bir yana bırakılarak (bazen en son İkinci Meşrutiyet'te ıslah gayretine girilse de) yeni okullar açıldı. Mühendishaneler (Kara ve Deniz Harp okulları), tıbbiye ile başlayan yeni okullar, Muallim mektebi, Mülkiye mektebi, sanat mektepleri, Ziraat Mektebi ve bunların her birinin yüksek kısmı ve Darülfünûn kuruluşu ile devam etti. Ancak bunların ekseriyeti İstanbul'da idi. Rüştiyeler ve idadiler sınırlı da olsa devletin diğer vilâyetlerinde açıldılar. Dahilde, bu eğitim faaliyetinin yanında çok sayıda genç de çeşitli sebeplerle yurt dışına çıktı, orada eğitim aldılar veya bilgi ve görgülerini artırdılar. Okullaşmanın en yoğun olduğu dönem, saltanatının uzun olmasının yanında ve esasen hastalığı da iyi teşhis ettiği için 2. Abdülhâmid Han zamanına tekabül eder.

Şüphesiz bu okulların en başarılıları Askeriye ve Tıbbiye'dir. Birçok hareketin öncüsü olanlar, bu okul mezunlarıdır ve elbette Devlet'in Cumhuriyet rejimiyle devamını sağlayan da bu mekteplerden yetişen kadrolardır.

Öğretmen Yetiştirme

Tanzimat'tan sonra yeni açılan rüştiyelerin öğretmen ihtiyacını karşılamak için Darülmuallimin-i Rüşdî (Erkek Öğretmen Okulu) açıldı (16 Mart 1848). Böylece öğretmenlik bir özel ihtisas mesleği olarak addedildi. 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin gereği olarak kız rüştiyeleri için Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) açıldı (1870). Bilâhare, sibyan mektepleri, rüştiyeler ve idadilerin öğretmen ihtiyacını karşılamayı gaye edinen şubeleri hâvi Darülmuallimin-i Kebir (sonra ismi değiştirilerek Darülmualimin-i Âliye oldu) faaliyete geçti (1874). Bu okullar yatılı idi ve bütün ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmaktaydı. Ayrıca bir de tatbikat okulu (Darülmuallimiyat) açılmıştır.

Meşrutiyet döneminde Darülmuallimin-i Âliye'den sibyan şubesi ayrılarak müstakil bir Darülmuallimin-i İbtidaiye tesis edilmiştir. Ancak bu kısa sürmüş, bu şube tekrar Mektebi Âliye'ye dahil edilmiştir. Pek tabiidir ki, bu okullar ancak şehirdeki ve kasabalardaki okulların öğretmen ihtiyacını karşılayabiliyordu. Henüz gündemde köylülerin eğitilmesi yoktu.

Türk Köylüsü, Aydınının Gündeminde

İkinci Meşrutiyet döneminde ilk defa köylünün eğitimi de gündeme geldi. Türk köylüsünün durumu artık münevverlerin gündeminde idi. Meselâ, Türk Ocağı'nın 1913 yılında Osmanlı Hanedanı'nın istiklâllerini ilânı vesilesiyle, Reis Hamdullah Suphi, yaptığı konuşmada neden Türklük için çalıştıklarını ifade sadedinde şunları söylüyor ve Türk köylüsünün hâlini ifade ediyordu:

Mektep sıralarında iken okuduğum bir lâyihayı şimdi küçücük bir hülâsa ile size tekrar etmek isterim ki: Hâkânı mağfur Abdülaziz zamanında Mustafa Fazıl Paşa'yı Anadolu'da bir teftişe memur etmişlerdi. Paşa, Saray'a takdim ettiği lâyihada o zaman Hükümdarın pek alışık olmadığı bir lisan ile: Padişahım, Anadolu'da birbirine zıt iki âlem var, diyordu. Biri Hıristiyanların nereden ziyalarını yolladığı bilinmez bir güneş altında coşkun bir bahar gibi fişkırp çıkan âlemi, köyleri kasaba, kasabaları büyük şehirler hâline konan, günden gene zîyahat, günden güne zîkudret ve servet âlemi. O âlem ki dertlerini dinletmek, şikâyetlerini anlatmak için patrikhaneleri ve onlar delâletiyle istinad edecekleri devletler vardır. Buna mukabil devletinizin ezeli istinatgâhı, en emin menba-ı hayat ve kuvveti diğer bir âlem vardır ki, Anadolu'nun ortasında, denize atılmış ağır bir şey gibi gitgide göçüyor, çöküyor, şehirleri küçük kasabalar, kasabaları köy hâline geçiyor, her gün biraz daha fakir düşüyor, her gün biraz daha harap ve sefil oluyor. Padişahım; derdini anlatacak hiç kimsesi olmayan, bakımsız, himâyesiz bırakılan bu metruk âlem, bu zavallı âlem sizin âleminiz, tahtınızı tutan,

hudutlarınızı koruyan Türk âlemi, Müslüman âlemidir. Anadolu köylerine giden yolları, yalnız zaptiye memurlarının, tahsildarların ayakları açıyor.

O hâlde, devletin dara düştüğünde müracaat ettiği köylüyü eğitmek ve kalkındırmak en başta gelen görev olmalıydı. Böyle düşünenlerden biri de mesleği öğretmenlik olan Ahmet Tevfik'tir. Ona göre, eğitim sistemini köye uygun hâle getirmek gerekir. Ülkenin zenginlik kaynağı tarımdır ve bu durum gelecekte de böyle olacaktır. Bu sebeple, öğretmen okullarının köylerde veya köy yakınlarında kurulacak çiftlik okulları içinde açılmasını ve bu okulların uygulama okulları olmasını teklif etmiştir.

Çeşitli eğitim görevlerinde de bulunan Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi de 14 Temmuz 1914 tarihinde Meclisi Mebusan'da yaptığı konuşmada; bütçe imkânları ve mevcut darümualliminlerin öğretmen yetiştirme kapasitesiyle köylerin ancak yüz yıl sonra öğretime kavuşabileceğini ifade ettikten sonra, yeni bir öğretmen yetiştirme şeklini şöyle belirtmiştir:

Buna göre, ülkedeki yetmiş sancaktan her birinin çiftlik kurulabilecek bir yerinde, birer yatılı kız ve erkek ilkokulu açılacak ve buralarda, okul açılması planlanan köylerden birer kız ve erkek çocuğa dört yıllık ilköğretim verilecektir. Bu yıllarda öğrencilere köyün içtimaî ve iktisadî hayatıyla ilgili bütün bilgi ve beceriler teorik ve pratik olarak kazandırılacaktır. İlk eğitimin üç yıllık ikinci aşamasında, ilk öğretmen okulları programı uygulanacak ve öğrenciler bir yıl uygulamanın sonunda köy öğretmeni olacaklardır. Diğer taraftan her köy, imkânlarıyla küçük bir çiftliği bulunan birer okul ve öğretimevi yapmaya mecbur tutulacaktır. Sonra aynı köyün çocukları olan kadın ve erkek öğretmen birbirleriyle evlendirilecek, ikişer lira maaşla köylerine gönderilecektir. Okulun örnek çiftliğinde ürettiklerinin gelirini de alacaklarından bu

maaş rahatlıkla yetecektir. Böylece ülkede öğretmensiz ve okulsuz köy kalmayacaktır.¹

Bu düşünce, Köy Enstitülerinin eğitim ve öğretim prensiplerine belki ilham vermiştir. Fakat enstitülerin esas farkı idarî yapısı ve yöneticilerinin bunu bir sistem değişikliği için kullanma hevesleridir. Bu hususa ileride temas edeceğiz.

¹ Filiz Yel, "Atatürk Döneminde Köy Öğretmenliği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nakleden: Ahmet Özgür Türen, *Köy Enstitüleri Dosyası*, İstanbul 2018, s. 15-16.

İKİNCİ BÖLÜM
EDEBİYATTA KÖY ENSTİTÜSÜ
VEYA
KÖY KALKINMASI

Giriş

Hemen ifade edelim ki, burada maksadımız köyle ilgili veya Köy Enstitüsü mezunlarının ortaya koyduğu edebî eserlerin tahlili ve değerlendirmesi değildir. Maksadımız, iki romandan hareketle enstitü ve köylü eğitimini ortaya koymaktır. Bunların yazarlarından biri 1930'ların başında içinde bulunduğu "Kadro Dergisi" hareketiyle Cumhuriyet inkılâplarının Marksist ve materyalist zeminde felsefesini yapmaya çalışanlardan Şevket Süreyya Aydemir'dir. Gençlik yıllarında ve ihtilâlin hemen akabinde Sovyetler Birliği'ne giderek oradaki tecrübeyi müşahede etmiştir. Diğeri, komünizm propagandası yapmaktan mahkûm olmuş Kemal Tahir'dir. Gerçi *Suyu Arayan Adam*'la Aydemir kendi macerasını hikâye etmiş ve çocukluğunda Selimiye minarelerinden duyduğu ezanın, ileri yaşlarda istikâmetini bulmasındaki etkisini anlatarak bu vatanın ve milletin, herkesi anlayan bir ferdi hâline gelmiştir. Kemal Tahir ise, Osmanlı tecrübemizi daha iyi anlayınca toplumun her kesiminin sevdiği bir yazar olmuştur. Fakat yine de her ikisi de köy enstitülerini kapattırdığı iddia edilen ağalardan, çıkar çevrelerinden, ABD emperyalizminin temsilcisi olarak itham edilenlerden değildir. Bu sebeple, önceki bölümde, mümkün olduğunca objektif kalmaya itina göstererek yaptığımız değerlendirmelerin, bu edebiyatçı ve fikir adamlarımız açısından nasıl görüldüğünü belirtmek istedik.

Kemal Tahir'in eseri *Bozkırdaki Çekirdek* tam bir Köy Enstitüsü romanıdır. Bir enstitünün kuruluş şartlarını, öğretmen, öğrenci, devlet yetkilileri ve köylülerin düşü-

nüş ve tavırlarını hikâye eder. Hatta onun köylüleri, enstitücülerin köylülerine büyük ölçüde benzer.

Şevket Süreyya'nın eseri, *Toprak Uyanırsa* ise bir köyü değiştiren öğretmenin hikâyesidir, daha doğrusu hatıralarıdır.

İkisi de romandır ve elbette olayların geçtiği yer de, kahramanları da hayalidir. Her ikisi de Orta Anadolu'dadır. Daha doğrusu bölge karakterini yansıtan mekânlar olarak seçilmişlerdir.

Böyle bir bölüm eklemeye beni sevk eden saik daha başkadır. Özellikle 1960'larda köy enstitüsü mersiyelerinin kuvvet kaynaklarından birisi de enstitü mezunu yazarların romanları, hikâyeleridir. Bunlarla bir taraftan enstitüde yapılan ideolojik telkine uygun propaganda eserleri ortaya konuyor, diğer taraftan da enstitülerin ne büyük kabiliyetler yetiştirdiği gösterilmeye çalışılıyordu. Bir kere bu eserler, böyle kesif bir propaganda döneminde yazılmışlardır. Muhtevalarına bakılınca da, o propaganda sisi içinde gerçekleri ortaya koyma gayret ve niyetinin eseri olduğu düşünülebilir.

İstedim ki, enstitüleri ıslan edenlerin bakış tarzının ne kadar doğru olduğunu, benim yerime bu yazarlar ifade etsin.

*Bozkırdaki Çekirdek**

Kemal Tahir'in Köy Enstitüsünün kuruluşunu devrin siyasetçilerinin, köylünün, görev alanlarının bakışını hikâye eden romanı. Olayların geçtiği tarih 1943. Romanın ilk baskısının yapıldığı tarih 1967. Dolayısıyla Kemal Tahir'in bu romanı sonraki gelişmeleri de bilerek ve göz önünde bulundurarak yazdığını söylemek yanlış olmaz. Romanın mekânı Kastamonu, Çorum ve Çankırı illerinin birleştiği bölge. Kahramanları okulun kurucu kadrosu, okul yerinin yakınındaki köylüler ve ilk öğrenciler ile Müfettiş Şefik Ertem.

Kurucu kadro; İstanbul Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra büyük bir heyecan ve şevkle göreve başlayan, zaman içinde ülkücülüğünü kaybeden, mesleği bırakmayı düşündüğü sırada Tonguç'tan aldığı bir mektupla Kastamonu Eğitim Kursu'nda yeniden şevkle hizmet veren ve artık enstitü davasına inanmış Müdür Hamdi Akın, onunla eğitim kursu tecrübesini yaşamış resim-iş öğretmeni Nuri Çevik, CHP Genel Sekreteri'nin kayın biraderi beden eğitimi öğretmeni Cemal Avşar, kolejde okumuş, Gazi Terbiye Enstitüsü'nü bitirdikten sonra sosyoloji doktorası yapmaya çalışan, o zamana kadar hiç Ankara'nın dışına çıkmamış müteahhit kızı öğretmen yardımcısı Emine Güleç.

* Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*, İthaki Yayınları, İstanbul 2016.

Belli başlı köylüler; hiçbir asaleti olmayan, esrar kaçakçılığı da dahil her türlü işe bulaşmış zorba Zeynel Ağa, adamları Kara Derviş, Cinci Nezir, ağanın kuklası muhtar, köy korucusu ve kasabadaki kurnaz tüccar Hacı Zülfikar, bir de köyün yosması. Zeynel, enstitünün o bölgede açılmasına karşı ve çeşitli teşebbüslerde bulunmuş, aynı zamanda partinin üyesi. İki de idealist eğitimci var: Murat ve Ömer. Neredeyse köyde hiç düzgün insan yok.

Öğrenciler yakın köylerden tedarik edilmiş; 4 ü kız, 18 çocuk.

Romanın ilk bölümünde bir yandan bu enstitünün açılmasını teşvik eden, diğer taraftan çeşitli şikâyetleri olan milletvekiline, “merak etme, bunlar kapanacak” teminatını veren bir parti yetkilisi tipi çiziliyor: Genel Sekreter.

Burada maksadım bir roman tahlili yapmak değil, sadece konumuzla ilgili dikkat çekici noktaları ortaya koymaktır. Bu yüzden bu kısa bilgi ile yetinmek istiyorum.

Öğrenciler

Romana göre öğrenciler neden okula gitmek istiyor? Bunda, evvelâ bu iki eğitimcinin yönlendirmesi etkili. İki öğrenci, hoşlandıkları iki kız gidiyor diye okula gitmek istemektedir. Diğerlerinin düşüncesi ise, hiç de enstitülerin hedefi ile alakalı değildir.

Biri şöyle açıklıyor:

Yahu savaşa ölmeye mi gitmekteyiz? Hayır! Okula gitmekteyiz! Başımızı gün yakmasa, ayağımızı çamur kapmasa kötü mü? Öğretmen olacağız, askere subay olacağız! Tokat atacaksın, tokat yiyeceğine... Aylık alacaksın, köyden harçlık bekleyeceğine... Sözü geçen adam olacağız.(s.178)

Kaynakça

Ahmet Güner Sayar, *Hasan Âli Yücel'in Tasavvufi Dünyası ve Mevleviliği*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017

Ahmet Özgür Türen, *Köy Enstitüleri Dosyası*, Destek Yayınları, İstanbul 2018.

CHP Yedinci Kurultayı Tutanağı, Ankara 1947.

Demokratik Eğitim Kurultayı, Ankara 1978.

M. Emin Soysal, *Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi*, 2. Cilt, Bursa 1943.

Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, Tercüme: Niyazi Berkes, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2018.

Filiz Yel, "Atatürk Döneminde Köy Öğretmenliği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Köy Enstitüleri Dosyası, İstanbul 2018.

Halil Fikret Kanad, *Milliyet İdeali ve Top Yekün Milli Terbiye*, Çankaya Matbaası, Ankara 1944.

İsmail Hakkı Tonguç, *İş ve Meslek Eğitimi*, TÖB-DER Yayınları, Ankara 1974

Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*, İthaki Yayınları, İstanbul 2016.

"Köy Enstitüleri Tekrar Açılır mı?", <https://www.milliyet.com.tr/gundem/koy-enstituleri-tekrar-acilir-mi-2773422>, Erişim: 12.12. 2019

Nazım Peker, "Köy Enstitülerini Kim Kapattırdı?", <http://www.konyaekspres.com/yazarlar/nazim-peker/koy-enstitulerini-kim-kapattirdi/1313/>, Erişim: 25 Şubat 2020.

Rauf İnan, *Çocuğa Göre Okulda Eğitim ve Erdirim*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1952.

Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.